
ТЕЖЊА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕМ

Тешко је робовати! Тешко је служити туђину! Тешко је у близини гледати брата свога слободна и правна, а сам бити бесправан роб – Турчину.

Сл. 35 Пљачкање српске куће, према Ф. Каниц

Тако је било и Нишлијама и народу нишке околине док бејаху под Турцима. Граница слободе 1833. године, кад књаз Милош доби још 6 округа, удари близу Ниша; али Ниш остаде да буде, поред неколико стотина, још четрдесет и четири године потркалиште турских паша и војника, који су убијали сваки народњи покрет, сваку жељу за слободом и ослобођењем. Турчин уме или безусловно да суди и гони или да се покорава. Он не зна за средњу меру!

Али и у том тајном тежењу за слободом, увек стоји клица за јаван покрет. Иако су покрети свију (маса), буне, тј. устанци, у већем размеру немогуће биле, ипак је у тим приликама било увек људи, који су носили, означаваили па и исказивали ту народну мисао за ослобођењем.

Сви знамо наше честите кнезове шумадијске, на које се тужаху дахије у граду Београду и кретоше се да их 1804. искорене, како по народној песми вели Фочић Мехмед ага:

Сл. 36 Погубљење заробљених Срба у
Нишу 1876, Smeeton Tyli, *Album della
querra d'oriente del 1876,*
Milano 1876.

"Дишер море, хоџе и ваизи
"Молте Бога и језан учите
"Не бринте се нама дахијама
"... Просућемо рушпе по
калдрми
"На дукате покупити војску
"Нас четири велике дахије
"На четворо разделити војску
"На четворо ка четири брата
"Проћићемо из нашега града
"Кроз нашијех седамнес нахија
"Исећ ћемо све српске кнезове
"Све кнезове српске поглавице
"И кметове што су за потребе
"И попове српске учитеље!"

И ми сви знамо да се дахије нису шалиле. Они су секли докле су стизали и докле су могли. Али је и њима дошао крај у – Адакалу, где су поубијани кад су низ Дунав побегли крадом из свога града, испред побуњене Шумадије.

И народ наш ван старе границе пре рата 1876. имао је вазда своје угледне људе. Свако место има своје "кнезове" – као што их имаше Шумадија и "попове српске учитеље". Као честит Србин, "други Кара-Ђорђе", спомиње се покојни Станко Власотинчанин. Он је бунио од 1830-1841. Двапут је, веле, гоњен у Цариград, али је био вазда, колико јунак, толико и мудар, да се избави. Бог да му прости његову српску и јуначку душу! Тако је било по кршним планинама свуд добрих јунака. А има их и данас "који Турком живети не даду!" Наравно, овде није место, а није ни могућност, да се пише о томе. За то би требало више времена, боље прилике и дужега живљења у свима пределима новоослобођене Србије, па да се сазна за све прваке тамошњег нашег народа. Ми овде пишемо засад само о Нишу.

И Ниш има своје људе, који су нагињали на слободу, који су првенствовали у околини и вазда, не осврћући се на казамате сејали семе буне и незадовољства у народу, против Турака. – Али њихови су трудови често били осујећени, често нису успели, све док не дођоше

нове силе, снажније руке, но што беху њихове, да судбом и турском царвином задрмају.....

У Нишу и даљој околини поштују као таквог човека устаоца Николу Рашића, познатог иначе под именом "Коле Рашић". – Коле данас живи у Нишу од народа поштован и уважен. Наравно у времена данашња, кад се разликује "организована војска" од "усташа" и "добровољца" – другојачије се гледа на поједине личности "из народа", али за времена Турска, кад није било народне државе, но туђинске силе, Коле и његови другови ваљали су своме народу, и ако му нису могли свуд и свакад помоћи и ако им је цео живот био борба и мучење за неку вишу целу. Доста је бити – само "забележен" па вешала су била готова и у Нишу, као и у Мисиру: Еписи бир, Турчин је свуд Турчин! – Но народ је пребринуо та страшна времена. И они, који су смели тада на муци постојати и на невољи друга почекати па ма и они не сатирали Турке на буљук, они су ипак за мој рачун људи јунаци и ја их поштујем.

Коле живи данас "сербез". Он личи нешто на неготинскога Хајдук Вељка. Што има подели са дружином. А народ из околине опет дели част са "војводом Колем".

Још у младости (Коле је рођен у Нишу, учио је мало школе, девет и по месеци у Нишу и водио трговину), додија му оно турско стање и 1858. крене се да иде у Русију и дође до Неготина. Но 23. децембра стигне депеша да долази господар Милош, прокламован за књаза о Свето-Андрејској скупштини и Коле га дочека. Долазак књаза Милоша, кога и он дочека у Радујевцу, као носиоца мисли ослобођења народњег, обрне Колу памет и он се врати опет кући. Кад је пред повратак изашао пред књаза упита овај: "Како добро желите да вас наградим?" – "Ништа, господару, но да нас ослободиш!" Дошав опет у Ниш пошље 20 људи пред књаза Милоша у Бовањ, да изађу и поздраве га, кад је пошав уз Тимок обилазио Србију.

Кад дође књаз Милош, Коле богме ни више ни мање, но почне да спрема устанак. Пође у Топлицу, Добрич и Мораву и накупи печате од 274 главнија човека, да се учини устанак. Јова Ђорђевић, друг чувеног

Сл. 37 Војвода Коле Рашић

Станка из Власотинаца спреми барут и друге потребе, а Коле оде у Крушевац некима на договор. То су били, писар Шљивић, званичник Стајић и Стојан Митровић. Ови, онако за свој рачун, ваљда мислећи где је дошао књаз Милош, узму ово све озбиљно и рекну – устанку да се даде мах из Србије преко Суповца, од куда ће гомила људи грунути а Колови завереници дочекати, изнети народњи барјак из цркве свете Петке на Сечаници, повести народ а као прваке именују: Ристу Симића из Ђукова, под Копаоником, Андреју из Трећака, Косту Ђокића Ђарапенду из Балајнице, деда Здравка из Радоњице, Петар син Станков из Власотинца и Мита Вујић. – Коле све то да гледа са гробља над Нишем и онда да са својима пође.... Но на Гаглову код Крушевца уставе и врате ове освајаче "турског царства", Шљивића и Стајића у конопац, а народ кући. Коле са својима види – несрећу! План пропао, а куд ће сад?! Ствар се, богме прочује. Станко "Бимбаша", ујак његов, навали резил на Кола. "Несретниче! Милош (књаз) зна кад је време и шта ће да ради, а ти хоћеш кућу да затреш и себе да упропастиш!"... И Коле онда копаоничко писмо што је имао с печатима од првих људи, гурне у зембил у пиринач а друго једно где су били потписи нишки, моравски и прокупачки, остане код њега.

Једног дана, наједанпут бану у дућан заптија. Зове Кола код Паше! Коле види шта је. Отац му отишао беше у Пирот. Коле полако пред заптијом пође у град. Но, велико бунтовно писмо код њега. Шта ће с њим, да га баци било на калдрму или у Нишаву с моста не сме; хоће заптија (пандур, Турчин) да види! У невољи он кидај комад по комад и – до града га поједе.

Кад стигне у град, на конак, седи паша и седе стари нишки Турци и стари Хаџи-Асан поче: "Чули смо синко, право да нам кажеш: где си био скоро?" – "У Крушевцу, ага, по трговини" одговори Коле. – "Није, није синко, кажи што си био тамо?" – "Јок ага с царском сам тескером ишо и дошо!" – Дође Хаџи-Кариман и викну: "Казуј, казуј, млад си ти (тј. не гини!)" Коле не казује. Изјуре га напоље и к њему дође Ђаја-бег и стане га наговарати да открије заверу: "Видиш, цар је велики. Што нећеш да будеш срећан. Да си 300 хиљада зла починио, неће те ватати ни канон ни шејрати", па онда извуче пуну кесу лира. Коле не признаје. Хајд опет пред пашу. И онда, место да га питају, они му све кажу шта је и како је и Колу би тешко око срца и "ја се, вели, распаках!" Хаџи-Хасан приђе, убриса му сузе и рече: "Бог је јак, цар је властан, ти ниси ништа крив!" А паша, који је дотле ћутао рече: "Сојле, сојле, (кажи, кажи!) синко!" Коле онда обрне Турски и рекне: "Кад би тебе, паша, дошао неко из Србије, да ти се нуди да удари на Србију. Ти си паша, би ли му веровао и би ли му поверовао. Ја Милош! Како можете мислити, кад велите, да ли је мене Милош што реко на цара и на царску земљу?" У то ће упасти у реч Мула Ислан Хадровић названи Ђаковалија: "Напоље, псето, па чекај!" А кад Коле изађе напоље он на остале Турке

навали речма: "Зар деца да буне с Милошом?!" И после некога времена викну га унутра и заповеде му: "Кући!" Тако изнесе живу главу!

Док је Коле држат у граду на испиту његов Видојко кумашин одјуре с коњем у Балајинце да све јави једномишљеницима, да буду спремни – ако се сазна завера – да беже, у шуму. Но то срећом, не би. Друг Колов, неки Коста, дотрча кад се Коле врати и 50 пута га је, вели, пољубио што је тајну очувао. Но, види Коле да у Нишу нема њему станка ни опстанка. Турци почеше да се пречају и мрко погледају. Коле онда узме пасош. Натовари дуван на двоја кола, пиринча троја кола, којечега на 150 дуката и под видом трговине пребегне у Србију. Он оде тада, не открив тајну народну. Али од тада у очима народа поста човек, који се бори за слободу и земљу. У Крушевцу све прода, па оде у Крагујевац, Милановац и тамо нађе у апсу своје другове: Шљивића, Стајића и Митровића и ту се – испевају!

Из Милановца се крене у Београд и изађе пред попечитеља Цветка Рајовића. Цветко се, вели, много натресао на њега и држао га сат и три четврти на испиту. Одатле изађе пред господара Милоша. Милош кад га виде и сазна ко је упита гласно: "Шта сте хтели, море?" Коле му одговори: "А шта си хтео ти, господару, кад си из града побегао?" (из београдског града, пред устанак 1815. год.) Књаз Милош се, вели, дубоко загледа у мене и рече: "Рано је, синко, рано је! *Ја ћу умрејти, али ви ћете то дочекајти. Само будијте сложни!*" Вазда мудар и прозрив, покојни Милош, погодио је: И ми смо дочекали! Ниш је постао слободан, седамнајес година после смрти ослободиоца Србије. При поласку обдари га књаз Милош са 50 дуката. Руски конзул даде њему и дружини 150 империјала, и то: 30 њему а остало да поделе.

Ускоро затим буде нека буна на Кориту, у Пиротском округу – до Бабине Главе – коју покрену Божин Марковић, Стојан Јовановић, Пироћани, са Дојчином из Сврљига, па са 28 друга убију 20 Турака. По том пребегну, па их интернирају у Топчидер. Дојчин је још жив. Но једног саучесника, Игу Мандића из пиротске Каменице, довуку у Ниш и – обесе.

Бавећи се тако у Србији, Коле с дружином скроји план да продре преко границе, како би убили неког чувеног крвника Дели-Агуша, Врањанца, и крену се преко Делиграда, где је био вашар, па брдима у – Стару Србију. Четири дана јели су крушке сланопађе, но кад стигну где су хтели: Дели-Агуш отишао беше у Штип а они се морадну вратити. Но жељу њихову испунио је после и сам Митад паша, обесив Дели-Агуша о врбу!

У то наступи бомбардање. Коле и дружина били су тада у Београду са добровољцима и учествовао је са Димитријем Мерћепом, Црногорцем, кад је овај усакао у џамију да сече Турке, јуришао на Видин капију итд. протурио остале случајеве о бомбардању у Београду.

Сл. 38 Мидхат паша и његов секретар
Цилицијан ефендија, према Ф. Каницу

У Нишу је све ишло тада по старом. Сад је дошао био "модеризатор" Турске, Митад-паша, валија подунавског вилајета, звао турски "Туна-вилајет". Митад је у нечем привидно попуштао Србима нешто више но друге паше, а у другом их је стезао жешће но што су други чинили. Док је на Винуку читаве градиће дизао и зидао, као обрану од Србије – дотле је у Нишу скупио "чорбације" (Србе – газде) и навалио резил што школу немају, па онда приложи сам око хиљаду гроша – да се српска школа зида – затим и владика (Калиник) нешто мање од хиљаде (јер пристojности ради није смео више од паше!) и остали грађани Нишлије сваки по нешто и тако се још 1864. год. подигне велика основна школа код доцније озидане Саборне цркве. То је она иста кућа у којој је држана Народња Скупштина 1878. године, кад је земља ослобођена и за независну проглашена. Историју ове зграде и сад сведочи натпис урезан над школским вратима у камен и гласи:

*"Мидхад паша градоуправљајушију. Калинику свјаштено
началствујушију. Соградисја училишће сије из основ с помошћу
их же и првосиојашелеј и всјех во градје Нишје живуицих
благодесивих и наукољубивих Христјан.
В љето ош рож. Х. 1864".*

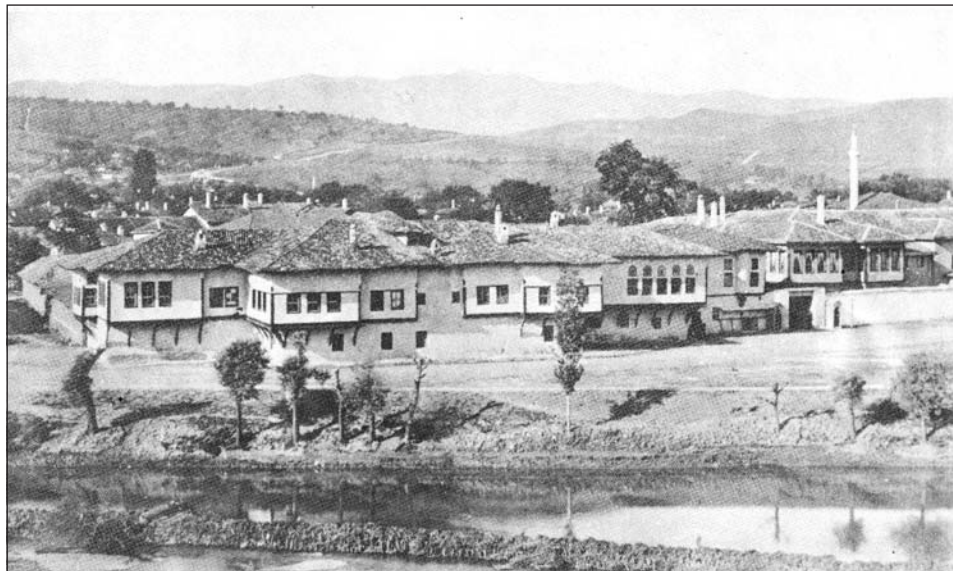
Сл. 39 Митрополит Калиник,
1862-1869.

Но Митад, у чисто турској цељи опкопа цео Ниш. Под видом да заштити варош од поплаве, он дигне велики опкоп око целог Ниша па га спуци с горње и с доње стране у Нишаву, а за улаз и излаз остави четири капије: Стамбол-капију (на пиротском друму), Светог Николе капију код цркве Св. Николе), Жожину капију (код гробља) и Лесковачку ка-

Сл. 40 Прва нишка основна школа иза Саборне цркве, 1878.

Сл. 41. Бежов конак

пију (пут Мрамора). На капије вргне страже, те ни дете није могло у ноћ проћи а да се не смотри. Нема сад тих капија, али су имена њихова прешла у навику па се сад тако зову крајеви вароши.

Да би неговао ревности и верност ка себи, султану и царевини, уведе Митад један особит дар "царски џамадан и фес" које се давало угледнијим људима, Србима као знак милости или за – учињене услуге.

Прогнаник султанов, Митад, није био без памети. Но уместо што је подизао школе и шанчеве по Нишу, боље би било да је он школовао своје Стамболије, којима је он хитао да даде "конституцију" и "парламент" – после чега он чами у прогонству.

Митад је био човек пун, оснизак, брзо је говорио, носио наочаре и брзо трептао (жмиркао) и имао црвен нос.

У то време, дакле, зажуди нишки бегунац да дође кући. Прешав на Суповцу пређе високо Мораву на Чечини, удари на Курвин-град и дође на Горицу. Оде у виноград свога оца, но он беше већ обрат, јер је била јесен. Дође кући оцу, а овај обневидео. – Митад је већ знао за нишког бунтовника, но како ни први пут није побегао по доказатој кривици, то га нису могли ни позвати као кривца, али га Митад позове ипак – да се добро виде.

Ушав Коле пред Митада викне овај: "Капетан, куд си?" "Не, честити паша, несам капетан, но царски подајник!" – "А како пређе без тескере амо?" – "Богме нужда: разбих плот и дођо!" – "Разби баш?" – рече Митад и заповеди му да седне.

Сад настаје разговор о оружању Србије. Колико има војске, оружја и друге убојне опреме. Све је Митад желео да зна – а највише му је било запело и чудно се је ли истина да "у Србији јашу и жене коња?"

Омер-паша, Митад и Хусејин-Авни били су три страшна противника Србије и њене мисли. –

Паша онда отпусти Кола да иде кући. Но Коле падне на патос: "Јок честити паша, мене је добро у царско кале!" "Е, е аферим!" – И упути му Митад миндерлук да на њему преноћи. Коле прими понуду. Била је већ ноћ и Коле се бојао какве градске напасти из мрака. Зато се учини као да верује гостољубљу и – неће да иде. Но досетка није промашила.

Митад оде у своје одаје. Но није дуго постајало зове Кола к себи.

Био је у граду у тамници неки мали Милош из Власотинаца, са још два друга, оптужени од власотиначке (турске) власти, да су знали за долазак Петра, сина чувенога Станка из Власотинаца, који се био одметуо од Турака и кога су хватали да – убију. Сећа се читалац, да смо рекли да је Коле ишао да убије, са дружином, Дели-Агуша, Врањанца. Баш с доласком њихове чете – стоји у свези окривљење овог малог Милоша који је тада био у тавници.

Кад Коле изађе пред пашу – плесне овај у дланове и рекне гавазу: дај Милоша! – Колу каже да Милоша испитује, а он ће да слуша. Уведу Милоша, а Коле уграби поглед: шкрипне на њега, да стегне срце и да не ода ништа, ако и зна. Онај погледом рекне толико колико и: не брини се!

Сл. 42 Шедрван-водоскок испред беџовог конака (необјављено)

Сад настане испит. Коле призове чак и царску милост, подсети Милоша на "царски џамадан и фес" што ће му паша дати за верност само да каже. Милош: "Јок па јок!" Најпосле изађе да је дотични оптужиоц, да би се улизао Турцима, облагао на Милоша. И заиста – трећи дан Митад заточенике пусти.

Сутрадан Кола отпусти Митад да иде кући, пошто га и познати нам Хаџи-Кариман опет узме на испит. Изишав из града сретне га неки Смиљко Чокопањац с чуђењем: "Бре! зар си ти то!?" Дошав кући – тамо страх и несрећа. Отац се Кола одрекао препав се да је он већ у тамници, кад је у граду ноћио. Но све се смири и Коле се стани код своје куће. Наскоро умре му и отац, од кога наследи доста – вересије. Но он тевтере мете све у ватру и да се – на пограничну трговину, при чему је лепо зарађивао и своје раније свезе одржавао, ступио у свезу са одбором у Србији који је испраћао у Стару Србију учитеље и књиге. –

Године 1874. подузме многе у Нишу и из околине нека општа мисао, којој су они хтели да даду свечаног – иако тајног – израза. Тај тајни израз била је једна братска завера горепоменутог дана, једна заклетва ужега круга људи, која ће их у свези одржавати у раду, коме они онда тешко да су знали почетак, као што му нису могли догледати ни свршетак, који се после – с друге моћније стране – решавао на Шуматовцу, Винику, Горици, Грделици, Нишору, Врањи, Гиљану, Преполцу и другим местима!!

Фебруара 24. године 1874. скупило је се било повише људи у кући нишког грађанина Михаила П. Божидарца у намери, да се завере један другом да ће "верно и братски сложено радити противу петовековног непријатеља"...

Свештеник Нишки Петар Икономовић свршио је ово тајно чинодејство, а заклетва је гласила овако:

"Заклињемо се једним свемогућим Богом, да ћемо верно и братски сложено радити противу петовековног крвопије. А у име миле и жељене нам слободе и династије лозе Обреновића! – Тако браћо слошки, па ће нама свима Милостиви помоћи и скоро нам дати да развијемо победоносну заставу нашег јединовереног Обреновића IV на бедему нишком. Ура! Ура! Ура! Живео нам наш витешки књаз Милан М. Обреновић! Живела мати Србија!"

Саучесници су ове завере били: "Војвода" Никола Рашић (Коле), Михаило П. Божидарац, Ђорђе Блесидес, доктор, Коча Митровић, писар, Ђорђе Станковић, пазитељ, Сава Стојановић Орљанин, Ђорђе Милошевић из Јелашнице, Матеја Радојковић из Сићева, Петко Митровић из Балајинаца, Голуб Мадих из Бреснице, Јанко Стојановић Дудулајац, Трајко Живковић из Печењевца, Стојан Ђокић из Разгојна, Дина Мирчић из Батушинаца, Младен Миленковић из Сечанице, Пера Лебапац из Сечанице, Мита Чунгуровић из Пуковца, Дана Стојиљковић из Пејковца, Милош Станковић из Бреснице, Миленко

Сл. 43 Нишки ђарох Пејтар Икономовић заклиње усџанике, 1874

Ђорђевић из Меровина, Дина Петровић из Барбеша, Спаса Динић из Барбеша, Вучко Ристић из Хукова, Стојанче Јовић из Лалинаца, Стеван Митић из Лалинаца, Станко Божић из Међурова, Ђорђе Крстић из Међурова, Стаменко Џула из Балајинаца.

У Нишу, по домовима, налазе се (доцније рађене) и слике ове завере од 24. фебруара 1874. године. После тога Коле Рашић, Риста Симић, Голуб Мадих и Тодор Стаменковић – оду владоцу.

Рад ових људи на име ослобођења после тога, до правог рата Србије и Турске 1876. за ослобођење и независност, – био је по свој прилици у нужним јављањима и стању ствари у Нишу и околности. Треба поменути како се прича да су заиста чудну улогу вршили ту и шеф нишке – турске – телеграфске штације Вахрам и Петар Шахин телеграфиста, који су као телеграфисте били посвећени у све тајне турских власти, које су, у виду војних или административних наредаба жицом саопштаване.

Јула 25, год. 1875. – годину и пет месеци после поменуте завере – а кад је устанак у Херцеговини буктио, допадне представнику нишких бунтовника, познатом Колу Рашићу, заптија Мустафа – коме је Коле поклатио једну наслеђену вересију од 1900 гроша – и јави му да брже боље бежи, јер се у граду спрема паша да га окује и у тавницу баци. Коле, имајући на руци овог и оног доброг човека, добије пасош, одмах даде заптији 5 меџедија и – избацив по његовски пред "Обилића

кафаном" (сада) једну здравицу, спуци уз нишко поље и на Дражевцу пређе у – Србију.

Кроз једанајест месеци после тога почне и наш први рат за ослобођење и независност, 20. јуна 1876.

Уочи рата пређе Коле и побуни крај границе села: Дудулајиће, Бресницу, Крајковце и Биљег, који му ставе 240 бораца за слободу.

После тога и наши устаници из пограничних села, њихови поглавари: Милош Милојевић, Коле Рашић, Рус Протопопов – који су се мењали редом – као и сва српска војска претурили су све радости и тегобе, сва зла и добра I рата за слободу, који је трајао неколико месеци са промењивом срећом. По учињеном примирју сељани погранични, уговором мира, врате се на своје огњишта а нишки бегунци у Бању (алексиначку), одатле у Крушевац.

Сл. 44 Извлачење ђойова на нишки бедем, према Ф.Каницу

Док је беснила крвава борба на целој линији од Јастрепца па до Радујевца.... поглавито пак од Суповца до Грамаде, дакле око Ниша, било је ипак у самом Нишу честитих патриота, који нису оклевали, ни за главу се своју плашили, него су куражно радили шаљући тачна писмена извешћа о војсци и пролазу војске у Нишу.

То часно место заузима Милун (Милан) Новчић онда (а и сада!) учитељ нишки, који је кад се год заискало писао писмена извешћа и слао их преко границе нашим војеним старешинама у друштву са Милуном Божидарцем, а преко неког Младена Костантиновића из Малајинаца. Приповедач вели, да су осим њих и други неки писали и слали писма онима "који су њима равни!"

Милун је Херцеговац. 1862. год. буде одвојен из друге године права и у чисто народној потреби и мисли, буде послат први у Призрен а одатле дође у Ниш, вршећи свуда мучну учитељску дужност. После I рата, опстанак његов и његове породице био је више с опасношћу скопчан у Нишу и он дође у Србију, стани се у Алексинцу. Са освојењем

Ниша и он дође тамо где се и сад налази, обдарен доиста заслуженим "Таковским крстом".

(Изгледа: као да је овај патриотични учитељ из кршне Херцеговине примио исто надахновање, које је одушевљавало и његовога таста, првога српског учитеља у Призрену, Николу Мусулина Гомирца, овога вечитог иако малог идеалисту за Српство, који на главном скупу љибералне странке (17. октобра. 1882. год.) сав програм жели да види у ово неколико речи: "Ујединење Српства, Љубав к владаоцу, Слогу !" "И сви су – вели – Срби заједно!" –

Заиста! Ово и јесу три велика стожера, за рад сваке српске партије. Овај Мусулин јурен је из Призрена. Као српског учитеља јурила га је турска сила а свети оци из Стамбола бацали на њега "анатему"; апшен је у Скадру, апсила га је турска сила; борио се у Херцеговини, са Вукаловићем; учитељевао на Цетињу и сад је – благодарећи његовом обилатом раду све за општу целъ – под своју старост у приличној неимућности у Београду. Може бити да би и за "социјалисте", као и за све којима "њива неће бити већа" поучно било, да овај покретљиви старац опише укратко свој живот... Но ово узгред!)

Свак је знао да резултати I рата неће бити оно што је Србија желела. Први је рат био ватрен покушај, покушај пун родољубља, који ће због родољубивости своје бити чист од сваког прекора за неуспех. Кад год мислим на I рат, вазда ми се повраћају мисли на две римске војводе: Фабија Оклевала и Павла Емилија.

Картагенац Ханибал допре, пре Христа до Рима, покоривши у више битака римску војску. Римљани му ставе најпосле опет једну војску на супрот, а заповедништво даду двојници напред поменутих војвода, да врше власт наизменце. Фабије Оклевало хтео је све – унаоколо, да "умори" непријатеља, да га доведе у теснац итд. чинио сваковрсне "маневре". – Емилију Павлу досади се та "тактика" и једног дана, кад он имађаше заповедништво – груне се са Картагењанином Ханибалом и његовом војском. Битка се изгуби и око 60.000 људи Римљана – племића и народа – погине, да је Ханибал скидајући само златне бурме и прстење могао бити више но задовољан, осем осталог пљена!

Мислите ли да је Сенат – који је био врховна власт у Риму – обесио Павла Емилија, за неуспех, да ли га је грдио у беседама сенаторским, у књигама и списима, да ли су му рачуне потрзали, да ли су му радили о срамоти дела и имена?! Не! Но, они сви у свечаном руву излазе пред капије римске, да сретну војводу и његову разбијену војску и да га утеше, благодарећи му: "што није пред непријатељем очајавао о судби своје отаџбине!" И кад је после тога Ханибал, држећи Рим у опсади, лицитирао римске државне грађевине унапред – опсађени су Римљани излицитирали његову главу..... И римска војска после тога и после, истина, сурових поступака Сципија Африканца, пировала је ипак на развалинама римске супарнице и душманске Картагене... исто, као и

наша војска што је, ускоро после Ђуниса, ипак пировала у градовима и варошима, које су до Ђуниса рушили, лицитирали или држали – Турци и њихове паше и низами! И зло је кад ко у рат и бој иде а гледа више натраг – но напред и слуги само зло и несрећу. Храбрима само Бог помаже!! Зато је, после првог ваљало и у други рат, 1. децембра 1877.

Нишке бегунце, Кола Рашића с њима, застао је други рат у Србији; јер у Нишу је за њих било само – вешала!

Децембра 7. 1877. пређе Нишлија Коле – пошто је војска прешла била границу – пошто му је напразно остала жеља, да и он пређе 1. децембра. Прелазећи повео је Таска Узуновића, његова брата Ђоку (барјактара!) и Николу Аранђеловића са још 2 војника добровољца. Даље: Стојиљка Николића од Власотинаца, Милана Милосављевића из Доброг Поља.

Сл. 45. свештеник Икономовић
Пећар, браћа Таско и Ђорђе
Узуновић и Никола Рашић

Војска српска, пешадија и артиљерија вршили су свој задатак, при чему је један стуб војске – корпуси шумадијски и тимочки – управљен био Пироту и после победе на Нишпору, (16. дек.) под командом генерала Бели-Марковића, пада Пирот и околина све до Сливнице, шест сати од Софије; а други стуб управљен је био Нишу у намери или да га нападом узме или да круг опсадни склопи, што је могло бити са севера и запада, а мање од југа и истока. Пиротска војска успоставив додир са руском војском још код клисуре Светог Николе, имала је сад слободан простор пут Ниша. По срећно свршеном задатку код Пирота добије шумадијски корпус наредбу за *напад на Ниш* на још отвореној линији са источне и југо-источне стране и тако о Божићу јави се Бели-Марковићева војска

источно од Ниша и преко потока Габровца удари на Горицу – заузме је, чиме је судба Ниша била решена, а Турци и топови на Винику постали су усамљени као на острву, при чему је свака даља борба, без леба и помоћи била излишна и 28. децембра 1877. слѣдовала је – *предаја Ниша*, као леп и војнички правилан успех српске војске, која је, са скромним средствима по страшној зими и под нештедимичним ударцима непријатеља – славила своју велику победу!... "Ниш је пао!"

Сл. 46 Српска војска испред њашиног конака у Тврђави, 1878.

био је одушевљени узвик који се чуо с краја на крај Србије и одјекнуо и преко њених граница!

Бојеви око Ниша заузели су били сву пажњу наше војске да није било умесно да се било који део одваја и шаље даље, мада је народ у лесковачком крају чекао као озебо сунце. Ниш је био кључ Старе Србије, па док се он није узео! – бадава би било чепкати око баглама.

Кад су пак Коле и његова дружина – прешли на Сечаници – 7. децембра – пођу даље са неким одредима наше војске са официрима Илијом Тирићем (артиљер.) и Пером Грубићем, пешадијским поручиком.

После неколико "народских" налога, удари нека бежанија из Прокупља, нешто турских војника, што су бежали испред нападача са Јанкове Клисуре, коју они хтедну да заробе и уз то догнају нешто говеди. У Горњем Дреновцу, ухвате субашу Баба-Јашара и поведу за собом. Прешав даље села Брестовац, Кочане, Горњи Дреновац, Пуковац – нареди се, да се дижу људи и да понесе шта ко има и шта може, а оне ноћи да се од брда Виса, па до брда Винарца наложе ватре – спрам Лесковца.

Сутрадан наиђу ове војводе и војска сеоска на Павла Близнака, кога назову Орловићем који под видом лова пошао беше из Лесковца. Коле Рашић, који се ту десио брже га врати у Лесковац, да види и амо тачно јави: кога тамо има? Павле оде и сутрадан близу Лесковца сретну Павла и Јову, сина Нешка Митровића, са писмом од Лесковчана, који

позивају војску да дође без страха и зазора. Турци су се били сабили у Ниш¹⁾ а они други тргли се ка Грделици.

Добивши то писмо 10. децембра сви се опет врате у Печењевац. Трубач један, из Србије сељак, узет из Грубићева батаљона засвира, вели, и све се овесели.

Сутрадан 11. децембра, 1877. год. прибрана гомила људи из села ко с пушком, ко с тојагом, ко са мотком, пиштољима, косама, сикирама и јатаганима (а заробљени Баба-Јашар на коњу!) на 200-300 људи крену се да "ударе" на Лесковац. Кад им, вели, она труба засвира – а оно свако и босо скаче по снегу!! Дошав тако та "војска" од разнога рода оружја, ватреног, дрвеног и гвозденог – груну на касапске шупе, уђу у варош и – сви на збор! Ту Коле честита Лесковчанима слободу и – Краљевину још 11. децембра 1877. – Тако у весељу хајд сви у цркву И док су се они молили Богу грмели су пред Нишом топови, за њиховим леђима. Осећање никад не зна за тактику!! –

Турци су долазили са скрштеним рукама и клањали се овој новој власти, овој куки и мотици, што боса дође да освоји пашин сарај, у коме се образује привремена Народна управа, док стигне српска војска, у коју уђу неки што су дошли, као неки Таско и Нешко Митровић, и од мештана првенци лесковачки: Хаџи Коста, Ђока Шоп, Јованче Чуљко, Митко Јањић и још њих осам. Љубазно понашање и слогу у раду, па и стишавању оних, који су се због недоласка војске препали, са овима показао је још и Мехмед Ефендија Османовић, који је истина Турчин, али је знао да је Лесковац српска варош!

Док су се овако око Лесковца борила "кука и мотика" тутњала је страшна борба са свију страна око Ниша, око те наше "Плевне" коју смо ми брже и срећније освојили но Руси своју – мада су та наша јуначка и честита браћа и савезници после свршеног првог рата манисали српском јунаштву, које су уморени српски "народни војници" могли указати спрам уједињених сила Европе, Азије и Африке, спрам свију оних паша – Керима, Османа, Ејуба, Дервиша – које видимо после да се боре са јуначком, храбром и честитом руском војском на Дунаву, на Плевни, на Шипци. "Не зна чалма, шта пати гужва"

Лесковачки Турци као да су волели да заузму "позицију" на високој Грделици но да седе у равним пољима лесковачким где ћетен и конопља расте.... 13. децембра кајмакам лесковачки, који је био на Грделици пошље захтев Лесковцу и Лесковчанима као и "освајачима" да се предаду, нашто му се одговори да му се може послати и дати само "куршум и сабља". А у исто време прављаху они дрвене топове и трубе од казанских лула "да, веле, плашимо Турке! ... док војска не стигне."

¹ А од Владимира Васића, начелника у пензији разумео сам после и то: да је њему родбина Синђелићева предала неко писмо (које је Васић предао, вели, музеју у Београд) које је Синђелић писао са Каменице и коме је ово смисао:

"Потерај из Ресаве све што пушку може понети. Само једног човека остави да покоси мојој сестри ливаду. Понесите и онај топ (што је негде био на остави)."

Исто тако и неки одељак Турака од Пирота и Беле Паланке бејаше пошао ка Власотинцима, отуд бегајући а овамо насртајући... Пред тима су ишли 6. коњаника и дођу у село Свође у механу Станоја Маринковића и учине неки трошак па изваде "кајиме" (банке турске) да плате, нашто ће им газда Станоје рећи: "У Србији турске банке не иду!" и баци им. "Каква Србија, каква српска војска, бре?" – рећи ће љутит Турчин. Хајде, ага, рећи ће му механџија, доле, па ћеш видети какви су и где су ... а Турци онда обрну на Филиповац, поврх Трна на Ђустендил.

15. децембра јаве се особити гости пред Лесковцем – од Ниша идући. – Беше један колас (капетан), јузбаша, 2 војника и 2 џандарма... они бејаху послани од стране команданта нишке посаде, да преко Лесковца иду у Врању и ишту "индат" Нишу, коме беху настали тешки дани. Ове поклисаре ухвате, они се предаду и буду – враћени чак у Алексинац (главни стан српске врховне команде).

Главна заслуга свега овог посла око Лесковца јесте та, да је се заузећем његовим створила сметња саобраћају на главном друму између Ниша преко Лесковца и Врање; а друго да се тамошњи српски народ мало поткрепи, да се ослободи и да сам са собом оружјем – тојагама и чим било – створи неко делце, док не стигну густе батаљони шумадијски, са свом војеном спремом и већом сигурношћу за војничке победе и народну слободу.

Прва војска која дође био је један батаљон и две чете са четири лака топа и која уђе у Лесковац 19. децембра. А у очи Бадњега дана стиже опет војска и топови под командом потпуковника Јована Поповића.... Судба Лесковца пређе у јаче руке и со и хлебац, који су честити Лесковчани спремили имађаше се коме дати.... Коле Рашић имађаше да пође даље, да на свој начин води рат са Турцима и буну народ на Турке са једним упутством које му је дао 27. децембра 1877. поменути командант Поповић и које гласаше да се Рашићу даје "команда свију усташа од Власотинаца до Врање" и он ће "руководити цео устанак у томе пределу". А "има право употребити све мере.... а према издајника чак и до смртне казне".

У тој цели је послао хабер Аранђелу Стојановићу у Трн, да побуну трнске Србе и околину, Хаџи-Анђелку Димитријевићу у Рупје, поп Стевану у Црну Траву, поп Томи у Власину и др. народним људима. Судба наше браће у "Знепољу" око Трна и Бресника, позната нам је. Они постадоше жртва воље европске пограничне комисије, која оцепи део од материна тела – зато, да би новоустановљена Кнежевина Бугарска добила замену за Ихтиман и Ихтиманску клисуру, која је припала Источној Румелији, као саставном и потчињеном делу турског царства, коме је се онда на доста места – чинила љубав на штету победиоца и на поругу правде и историје. – Коле после свега овога стиже опет у Власотинце, где 30. децембра 1877. скупља ујутру рано

честите и јуначке Србе Власотинчане, да освештавају народну – устаничку заставу и то баш пред домом покојног јунака чије смо име напред спомињали, пред кућом храброг и честитог Станка Власотинчанина.....

Но има, после ови трудова и тешке ратне борбе, да се спомене и заузимање за народну ствар пре тога времена, кад је Никола Рашић био у Нишу, после повратка свог из Србије за време Митад-паше.

Познати су односи становника у јужним пределима Балканскога полуострва, где се боре три противности: Србин, Бугарин и Грк. Сваки од ових жели да воспостави своје право и своју народност, па уколико је политички живот (био) у рукама Турчина, утолико су Бугари и Грци преносили своје често неоправдане агитације у – цркву!

Сл. 47. Аџанасије
Пејровић-учиоци Таса

Кад се "бугарска црква" са егзархом оцепи од цариградске (пре 10. година) – што ми даље не замерамо – пожурише се Бугари да свуда поставе своје владике и да под знамењем крста и окриљем еванђеља проповедају "Велику Бугарску". Они су то врло дрско и досљедно терали у Нишу, Врању, Пироту, а сад чине тако исто изван граница Краљевине Србије и са истом ревношћу јер су слободни. Ми сваком народу одајемо правду и праштамо ревноност те врсте; али са одлучном изјавом: *"Даље од нас! Од Витиоша и преко Ситруме реке – нема Буџарин никаква џосла вамо. Овамо је Србија и српски народ, – народ који је џролио коју кай крви и за слободу своје браће Буџара и не чини џрекоре за џио"*. Али – биће суревњив за своја права, за своје земље, за своје име и своју народност. И ми се уздамо да у младој посестрими Србије неће никада недо-стајати људи са ладним разумом, који

ће појмити свој братски и суседски положај и неће допустити да се тера ниска агитаторска трговина преко светих гробова и драгих успомена српских Краљева и Царева и владалаца с ове стране Струме и Витоша. Ми не дамо ником ниједно село наше а желимо Бугарима, браћи својој, и Добруцу и Руменлију и Једрене, желимо велику Бугарску, Бугарску нову, народну, а не ону полу варварску и вероломну каква беше пре шест и осам стотина година када се обе државе закрвише на своју несрећу, а на туђу корист, коју вазда умедоше да црпе превртљиви мудраци старе Византије и бесни султани из Једрена и Стамбола.

Будимо дакле сложни, будимо правични, будимо помирљиви, једном речју: Будимо браћа! То ће нам донети добра, у том ћемо бити јаки, срећни. Наша неслога, наша је пропаст! Тако би имали и господи Хрватима да кажемо: Сваком своје!

Дакле, пре десет година видимо такав раздор у Нишу. Бугарска црква хоћаше да васпостави *а црква значи њу народносћ*. Ниш није ни био, нити је хтео бити бугарски. То даде повода нишким Србима да стану на пут овим освајачима са крстом у руци. И ту видимо пород других угледних Срба и Кола Рашића. Он ступа у непосредну преписку са св. патријархом Антимом и овај шаље своје писмо нишким Србима – којим ту свезу утврђује и задржава Србе у заједници са цариградском црквом. Писмо је дошло нишким "Грцима" и ови зовну Кола к себи. "Узеше ме, вели, и изнесе ме уз басамаке. Показаше писмо патријархово, које ја узем, пољубим, метем чело своје на њега и кажем: "Ово ћу поштовати како свети путир, али и ви – 'Грци' – добро да знате, да не буде после цепања. Сваки је народ – народ; *и ми смо Срби народ*, а црква нам је света и заједничка. Је ли тако?" Јест – одговоре Грци, који су ради били да се Ниш не изгуби опет за њихову страну. И тако би утврђено у Нишу. Али у цркви – на обредима – иђаше другачије. Неки свештеници хоће српски. Учители: Милун Новичић и Тодор Атанасковић – који бејаху Срби и српски ђаци – тако исто и учачу децу своју да српски певају. Но неки поп Станоје Икономовић хоће туђе, хоће бугарско и није био усамљен. Једном беше служба у оној ниској цркви и деца нагонаху своје српске гласиће на бугарски глас... Коле груне у цркву и у сред богослужења подвикне познатим свештеним "апостолима" и притворицама са Коца - балканских манастира: "Ако се овај свети храм затвори, одговарићете ви и на страшном суду...!" "*Певајте ви ђаци српски!*" и тихо се чу из грла српске дечице хвала Богу: "*Сјаси ни сине Божију!*..."

Молитву је небо услишало и сад нишки храмови певају своје хришћанске песме без зазора и не страхујући од србождерих апостола, па ма од куда они били..... *Јер ми њуђе нећемо*, а дужност нам је да своје ником не дамо и кад би то чинили ми би требали да будемо назвати једино заслужним именом издајце!

И ми овде остављамо још непрекинуту жицу живота овога нишког војника Николе Рашића, човека, који, као и сваки, има и својих мана, као и добрих страна. Главна му је мана *сѣрашина ѡлаховиѡсѣ* и неуздржима бујност која га је често преко опасности преносила као што га је често у опасности – уносила, те се решавао и предузимао оно, зашто сам чешће вељаше: "Е видим да није добро – али ми прекипе!" Никола Рашић, Милун (Милан) Новичић учитељ и многи њихови другови из Ниша и нишке ближе и даље околине у трудном, мучном,

*Сл. 48 Никола Коле Рашић,
Стеван Никшић-Лала, цртеж*

опасном и крвавом послу у оба српска рата – стекли су признање и ратна одличја. Вароши Ниш, Лесковац, Врања – дали су му своје писмене захвале, са потписима и печатима старијих људи тих места. Још имам да додам, да је, по тачнијем сазнању Н. Рашић рођен око 1840. год. јер, вели, кад је горела Каменица (код Ниша) у којој је бунио Милоје Каменички (1841. год.) било му је на две године. Тако је имало ваља доста честитих Срба јунака, који су под заставу ослобођења пришли и под њом се борили и заслужују, упоредо са именованима да им се имена овде спомену – али ја их, за сада не знам, за њихова имена не чух – а осем тога ја сам хтео и могао да пишем само о "Нишу и нишким знаменитостима".

Пре него што свршимо овај путопис вратимо се још једном последњим данима турског господства у Нишу и – издисају тога господства.

Објава другог рата за независност и уједињење била је 1. децембра 1877. ког је дана и српска војска прешла опет границу: на Катуну, Суповцу, код Каменице, на Тресибаби, на Јанковој клисури и др. местима. Главни смер беше – Ниш. Главна препона беше – Ниш, главна слава беше – Ниш, кључ Старе Србије. И тај је Ниш ваљало освојити, што пре и што часније, по захтевима војничке части. По зими каква беше у 1877. год. по снегу и страшним ветровима ступаше српски војник Нишу и нишким шанчевима. Двадесет и осам дана трајала су та напрезања са српске и упорна одбрана са турске стране, који су били топовима са Града, са Горице а поглавито са Виника, све до 27. децембра... када је Турцима понајближе ноћу између 26. и 27. децембра дошао био шумадијски корпус и тога дана са висова спрам Горице (преко Габровачке речице) бацаше своје метке у – турске редове. То принуди нишког команданта па се обрати команданту моравског корпуса, генералу Лешјанину да може испратити неку депешу "бли-

стателној Порти" као што је пре тога послао писмо са четири адресе: "Великом везиру, руменлијском команданту, вилајетској власти и војеном министру", у коме се тужи Халил-паша: "Ако не добијемо довољно војске, наше је стање тешко, хрђаво..." То је писмо ухваћено; а понуда за депешу на блистателну Порту одбијена. Онда Халил иште примирје "на 72 али најмање за 24 часа" – што му се одмах – одбије.

Одбијање ово "имало је потпуна дејства" (како стоји у књизи: "Рат Србије са Турском 1877-78" издатој од стране Оперативног одељења Врховне команде) и одмах после тога добије се оваково писмо:

"Пошто нас је ратна срећа оставила ми пристајемо да оружје положимо и да се ратовању крај учини, под тим условом, да се част и имање мусломана и немусломана поштеди; да се онима, који би се хтели селити то не закрађује, већ да им се при сеоби олакшице чине, а тако исто, да се дозволи царској војсци и цивилним чиновницима да могу слободно изаћи и отићи.

нишки муѿесариф
Р а ш и ђ".

команданѿ
нишке војске
Х а л и л,

Сл. 49 Генерал Милојко Лешјанин

Чудо је да ове силеције паликуће и рушитељи Зајечара, Књажевца, Алексинца и многих српских села и предела – дају нашем команданту Моравског корпуса и српској војсци лекције како ћемо ми требати да гледамо "да се част и имање мусломана (па чак!) и немусломана поштеди"...

Овој понуди, коју донеше Тахир-ага и Мустафа ефендија, следоваше војничка конвенција, послата Турцима око 2 часа по поноћи између 27. и 28. децембра и која садржаваше ова два главна правила:

1) "Халил и Рашид паша предају српском владоцу град и варош Ниш, са свим топовима, муницијом, зградама и осталим разноврсним државним материјалом у онаквом стању, у каквом се затекао кад се овај уговор потпише.

2) Сви војници имају положити оружје".

Даље се одређују неке појединости како да се изврши предаја оружја и излазак и завршује се: "И извршењу конвенције има се приступити најмање до сванућа 28. децембра 1877".

Но Турцима се не допадне да иду празних шака у Солун и поново захтевају да се конвенција удеси тако како ће они моћи однети пушке и оружје, како би нас – по свој прилици – могли чекати после у Врању, као што су многи после и чинили.

28. децембра ваљаше истаћи белу заставу. Заставе – нема! Наши навале поново бити Ниш цео дан 28. децембра. Тако Шумадинци под генералом Бели-Марковићем освоје на јуриш шанчеве на Горици увече 28. децембра. Турци опет ишту да понесу оружје... С наше им се стране та понуда одлучно и последњи пут одбије, са поруком да српску војску сада чекају – она ће им сама доћи и онда да јој се предаду, не више под овако часним условима, но – на милост и немилост!!

Тако уместо јуче између 27. и 28. децембра, буде потписата конвенција о предаји између 28. и 29. децембра.

Српска војска уђе у Ниш 29. децембра 1877, пошто су прво из града, из шанчева и утврђења изашли сви Турци.

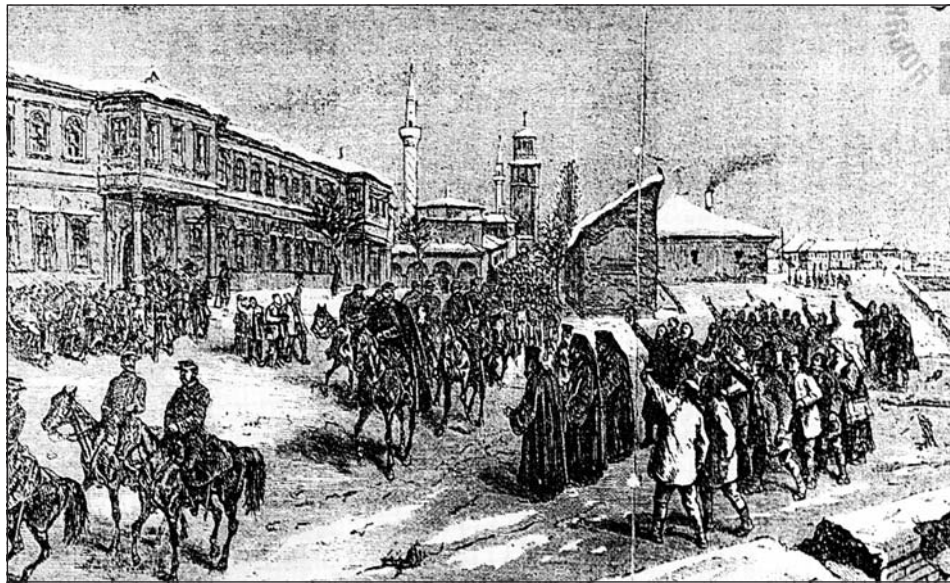
А коначни одлазак Турака ишао је овим редом:

31. децембра 3 табора (1805 војника са 75 официра) буду испраћени преко Пирота за Радомир.

1. јануара 3 табора (1257 људи са 84 официра)

2. јануара остатак. Турци су увек испраћени и спроведени српском војном пратњом. Јануара трећега 1878. год. славио је Ниш, после толико стотина година робовања туђину – свечан улазак српског владоца у Ниш!!

Загрмели су ускоро после тога српски топови и на висовима Грделице и око Врање – 18. и 19. јануара 1878. – као весници српских победа; јер је оружје српско одржавало победу за победом. Српска војска беше већ наступила делимице на Косово. Срби се прекрстише код свете цркве Грачанице, војник српски бејаше напојио коња на Ситници! 19. јануара 1878 – разнела је жица по свима тим просторијама знамениту реч која се после рата мора чути, свету реч: **мир**!! Иако је ова божанска реч икад у невреме речена, то је било тада.... Још је било дана и мегдана. Пребродили бејаху Срби брда и долове, заишли бејаху у

Сл. 50 Улазак краља Милана у Ниш, 1878, према Ф. Каницу

своју очевину, смотрили Шару, код Призрена дошли над Скопље, и тек да својом сад ослобођеном руком уберу и ове плодове свога труда али самртни ропак гордога Цариграда – нашао је милости у "Москова" и би: *мир!*

Нож је ваљало за сада метути у ножнице. Али ми тврдо верујемо, као што верујемо и у будућност Србије, да ћемо опет морати поћи истим трагом. Сваки "мир" до коначног ослобођења и уједињења свега српског народа, јесте не "мир", но примирије. *Ми живимо само у њри-мирију.*

(13.) јула, 1878. потписат је далеко на северу, у Берлину, један акт, који је привео коначном решењу ово велико дело што се зове "*Источно-чна војна*" у коју су улазиле и излазиле многе силе и војске; али *Србија је била и остала је душа овог њокрећа*. Нека подели почаст победноца са сваким братом и савезником, али *Србији њрипада њрвенство*: она је заложила прва свој живот, за живот своје браће! Она је се борила, она је после јуначког боја, са већим непријатељем била подлегла па је после у свом домашају опет остала победилац! Њене границе, независност и сада Србија као Краљевина јесу јасан и светао знак ове српске победе и – *знамење још леише будућности*! Србија мора бити већа, мора бити срећнија заједно са својом посестримом *Босном* и осталим српским

Сл. 51 Танасије Таско Узуновић
са сужицом

земљама. У ту свету истину верују и пријатељи и непријатељи наши. Први јој се радују, други је се боје! *И благо ономе, који је или као први или као последњи допринео свој део да ова земља буде већа, срећнија и слободнија!*

А град Ниш коме смо наменили ове редове, нека се поноси и расте у патриотизму, свести, срећи и напретку својих грађана и остале браће. Нека се сети Ниш, у својој слободи, своје још многе и многе браће која плачу, страхују и тешко робују туђину – онако, како је била пре пет година зла судба и данас слободног Ниша. Доћи ће време а то у данашњем веку народности, кад свака мисао брзо сазрева и у дело прелази, – *ио време можда није сувише далеко*, кад ће са другим варошима и селима Краљевине Србије и Ниш изаслати своје борце, своје слободне грађане, да положе свој део труда и срца за ослобођење оних, који се радују слободи Ниша и осталих српских градова и од њих очекују своје избављење и своју слободу Ако икоја српска варош, то Ниш има доста и доста споменика, који сведоче како је скуп откуп народње слободе; јер пред Нишом су се мложиле гробнице српских јунака из свију нових ратова. И пишући ове редове који су били

намењени Нишу, његовој славној прошлости, лепој садашњости и богатој будућности – с радошћу смо споменули и имена оних (за које могасмо у кратком времену свога бављења сазнати!) који су из тога српског града, и за време тешкога робовања, помишљали на слободу, коју су божијом милошћу, братском снагом и јуначком борбом и дочекали по речима оснивача наше државе Милоша: "Ја ћу умрећи а ви ћете јој дочекати!" Нека би јој дочекана, многом и драгоценом крвљу ошкуљена слобода била вечна и срећна свима јој и нашим драгим Нишлијама, онима из Ниша и онима око Ниша.

Нека би и целокупни подмладак свију новоослобођених крајева, – коме намених ове редове – из живота и дела својих ослободилаца и својих очева црпео оно одушевљење, које ће требати будућим браниоцима српске среће и српске слободе! Ми смо учинили своју дужност! А сваки ће нарастијај имати своје дуге!

1882.

Сл. 52 Ђурлина, црква Св. Петке,
јорџреј краља Милана
Обреновића - рад Ђорђа Крсћића
(фото: Народне Новине)

